

L'Hospitalet: estratègies d'integració social i adaptació cultural de les migracions espanyoles durant el franquisme

Clara Carme Parramon
Arxivera i antropòloga

Com és sabut, els moviments migratoris constituïren un component principal de la història espanyola del segle xx. Les zones industrials de Catalunya van ser un dels centres receptors més importants i el resum més entenedor, en la meua opinió, respecte a la magnitud d'aquells ingents desplaçaments de població, l'exposà el 1992 la demògrafa Anna Cabré: "Els efectius de la immigració del segle xx expliquen el 60,3% de la població catalana; o, dit d'una altra manera, dels 6 milions d'habitants, 3,6 milions eren fruit directe o indirecte de la immigració del segle xx". Alhora, és pertinent recordar que, atesa la baixa fecunditat de la societat catalana, en aquell període la immigració resolía la necessitat de mà d'obra de les àrees industrials de Catalunya.

Pel que fa a l'Hospitalet, la seva història al llarg del segle fou indissociable d'aquells intensíssims moviments migratoris.¹ En aquesta breu aproximació al tema, no presentaré una anàlisi descriptiva de la població immigrada que s'hi va anar assentant (PARRAMON, 2000). Em limitaré a exposar algunes de les estratègies posades en joc en relació amb els processos d'integració social i d'adaptació cultural protagonitzats pels col·lectius immigrants; un tema poc estudiat que, centrant-me en les migracions que tingueren lloc durant el franquisme, he investigat en un perllongat treball de camp dut a terme principalment a l'Hospitalet.²

En relació amb les condicions en arribar, és pertinent indicar breument un element que, en la meua opinió, dóna idea de la complexitat del context sociocultural amb què a les dècades centrals del segle passat es trobaren els homes i dones migrants que havien o estaven optant per instal·lar-se a l'Hospitalet; un element que ben probablement era comú als grans municipis fronterers amb Barcelona, que fins feia poques dècades eren pobles on imperava la vida de pagès. Arran d'una recerca pio-

¹ Com és sabut, l'any 1900, en números rodons, la població hospitalenca rondava els 5.000 habitants i el 1980 els 300.000: el creixement havia estat d'un 5.900%. Per a les sèries estadístiques al respecte, vegeu els *Anuaris Estadístics* publicats per l'Ajuntament de l'Hospitalet.

² Per a les migracions del primer terç del segle xx, vegeu Camós (1986).

nera, el 1968 Àngels Pascual de Sans escrivia: "El impacto inmigratorio en Hospitalet no se puede reducir a una simple cuestión de llegada de un número importante de gente a la que la cultura catalana es extraña. Es preciso ir más al fondo". L'autora introdueix en la seva anàlisi el fet que les configuracions culturals, relatives a la vida d'una societat preindustrial que havia caracteritzat la població resident tradicionalment a l'Hospitalet, estaven en crisi; la crisi d'adaptació –no exempta de tensions i resistències– a la 'modernitat' de la societat de consum, emergent en els anys 1960, també coneguts com els anys del *desarrollismo*. En aquell context, la gran arribada d'immigració no havia ajudat a aquell procés profund de canvi, sinó que estava comportant un retrocés que es manifestava en la defensa radical de les formes de vida i representacions culturals del passat recent, tot atribuint a l'arribada de la immigració la progressiva desaparició d'aquell estil de vida.

Paradoxalment, la població immigrada, en la seva gran majoria procedent de les zones rurals de la península, també s'havia d'adaptar a la vida urbana i als components modernitzadors que l'estaven caracteritzant; s'hi havia d'integrar socialment i alhora havia de dur a terme els processos d'adaptació cultural que acompanyen les experiències migratòries.

La integració social, entesa com l'accés a les necessitats bàsiques i als drets socials i civils, tal com es conceben i s'adjudiquen en la nostra societat, en el marc de les desigualtats internes que la caracteritzen; i l'adaptació cultural, és a dir, el procés que posa en joc l'aptitud de les persones per experimentar aquells canvis relatius al seu bagatge cultural que millor contribueixen a viure i conviure en una nova societat, configuren els processos de construcció identitària d'àmbit comunitari o, segons bagatges d'origen, la seva reconstrucció (SAN ROMÁN, 1996). Ambdós processos es configuren de manera interrelacionada. Les experiències en un àmbit interfereixen molt notablement en l'altre i a l'inrevés. I són processos que comporten la selecció d'aquells components dels bagatges d'origen que són operatius en el nou assentament, l'abandó d'altres i l'assumpció de noves pautes i configuracions culturals pròpies de la nova societat. Tanmateix, a la societat catalana ambdós processos es tendien —i encara avui— a englobar en un únic terme: la integració de la immigració. I això, potser, en la meua opinió, perquè a l'anomenat, des de principis del segle xx: "el perill" o "la por a la descatalanització", s'hi pretenia fer front, tot negant la pluriculturalitat que és inherent al fet d'emigrar, una capacitat humana que qui no ha emigrat no pot desenvolupar, i que entre la immigració d'aquells anys es desenvolupà com a dobles identitats.

És a dir, la gran majoria d'aquella immigració ja fa anys llargs que se sent andalusa, gallega, etc. i també catalana. I des de les persones immigrades s'ha trobat una manera simple i precisa per anomenar la pròpia catalanitat: "Ésta es catalana, catalana" i "Yo soy andaluza y también me siento catalana"; una estratègia, en aquest cas lingüística, que posa en joc la reiteració per atorgar reconeixement a la catalanitat que no es pot qüestionar, i alhora poder anomenar la catalanitat que es viu com a pròpia, tot i no haver nascut aquí i habitualment no saber o no atrevir-se a parlar català.

El fet de trobar feina, un dels drets bàsics i alhora component primordial per a la integració social, no era gens difícil en les dècades centrals del franquisme. Tanmateix, les dones, amb l'arribada de la maternitat i mancades de les xarxes femenines de les quals sí que havien gaudit en origen, van decidir optar per l'economia submergida (cosir a casa, treball domèstic a hores, etc.) i els seus horaris podien ser extenuants. Pel que fa als homes, ateses les seves llarguíssimes jornades laborals, que podien abraçar més d'una empresa o taller, n'hi hagué que visqueren com una pèrdua el fet de només poder estar el diumenge amb les seves criatures, amb les quals, abans d'emigrar, podien conviure cada dia.

En relació amb la procreació, es configurà un canvi de gran calat que es relaciona amb dos vessants diferents. D'una banda, el desig femení de no tenir tants fills i filles com era habitual en origen, i poder deixar enrere els sentiments de resignació que acompanyava aquella alta natalitat, es posà en joc de manera immediata, tot assumint ràpidament les pautes de natalitat vigents a la nova societat. Es va tractar d'una adaptació sociocultural que va contribuir significativament a l'anomenada transició demogràfica que a Espanya es consolidà a la dècada de 1970. El fet de només tenir dos, màxim tres criatures es va generalitzar; si la descendència era més nombrosa, el més probable era que hagués nascut en origen. I, d'altra banda, en la mesura en què l'únic mètode anticonceptiu va continuar sent el coitus interruptus, l'eficàcia del qual és una responsabilitat fonamentalment masculina, aquella molt notable disminució de la descendència en la nova societat orienta sobre la profunditat del canvi dut a terme en les pràctiques i representacions masculines relatives a les relacions sexuals.

En aquells processos migratoris, com en totes les migracions, les xarxes socials van ser fonamentals per iniciar la migració i poder fer front millor a les incerteses de tota mena dels primers temps. Tanmateix i a diferència de les actuals migracions internacionals, el reagrupament familiar, un altre factor de reconeguda incidència en els processos d'integració social i adaptació cultural, es produïa amb certa rapidesa, sovint a l'entorn de l'any. I aleshores emergia amb més força el problema que constitueix un altre dels factors bàsics per a la integració social i que, tal com deia Candel (1964), era terrible: l'accés a un habitatge digne. Entorn d'aquesta necessitat es posà de manifest l'operativitat de mantenir, si es donaven les condicions, certs components del bagatge d'origen. Les famílies que havien emigrat amb fills i filles que, per l'edat, s'havien pogut incorporar immediatament al mercat laboral, van tendir a anar-se trobant en millors condicions per accedir a un habitatge digne. I això perquè van mantenir una pauta molt estricta relativa a l'economia de subsistència que havia organitzat les seves condicions de vida en l'àmbit rural: tots els membres de la família, és a dir, no només pare i mare, sinó també fills i filles, fins que no organitzaven la seva pròpia llar, continuaven lliurant fins l'últim cèntim dels seus salaris a la llar familiar.

Les facilitats per accedir a un lloc de treball van permetre que s'abandonés una pràctica generalitzada a l'Espanya rural del segle xx, d'on, com es sabut, procedia

la immensa majoria de la migració i on fins a l'últim terç del segle, es mantenia un estil de vida socioeconòmic i cultural amb similituds notables a les de la vida camperola de segles anteriors (CAMPOS LUQUE, 1999). Entre el camperolat amb pocs recursos, el grup domèstic funcionava com una unitat econòmica, a la qual el treball infantil contribuïa molt notablement. Tanmateix, quan es trencava l'equilibri entre descendència i subsistència, la precarietat esdevenia extrema i, per fer-hi front, l'estratègia més comuna i de llarg recorregut històric continuava sent la donació d'alguna o algunes criatures a famílies en millors condicions de vida,³ el més sovint del mateix poble i, en primera opció, vinculades per parentiu matern: una pràctica viscuda generalment amb molta tristesa pels progenitors, especialment per part de les mares. Avui parlaríem d'adopcions, que aleshores es resolien amb acords verbals. Aquesta pràctica no sols va desaparèixer del tot en la nova societat, sinó que aquí es féu possible una de les expectatives principals de l'emigració: millorar les condicions de vida de fills i filles, que per als i les menors es concretava en l'accés als estudis sense distinció per sexe. Atès el dèficit d'equipaments escolars, l'escolarització, d'entrada, i la continuïtat dels estudis, si el noi o la noia ho desitjaven, comportaven ben sovint unes despeses, inexistents en origen, que s'assumiren d'immediat com una nova necessitat bàsica del grup domèstic.

I, per finalitzar, introduiré un últim component, vinculat al context comunitari, que, al meu entendre, fou decisiu perquè diferents nivells d'adaptació cultural emergissin harmònicament. Es tracta dels moviments veïnals, que foren un dels esdeveniments sociopolítics significats d'aquella dècada, i que només introduiré en relació amb l'adaptació cultural.

En les nostres societats, la territorialitat compartida i la història comunitària constitueixen els referents generals entorn als quals s'elaboren i reelaboren les identitats col·lectives. Es tracta de dos components identitaris dels quals les persones migrants participen respecte dels seus llocs d'origen, però no en relació amb la nova societat d'assentament. En el desplegament d'aquells moviments veïnals, la presa de decisions col·lectives sobre quin servei públic s'ubicaria en quin lloc, sobre quines necessitats urbanístiques es prioritzaven, sobre com serien les festes del barri, etc., etc. eren manifestacions singulars d'un procés generalitzat d'assumpció col·lectiva del territori de nou assentament; i, al mateix temps –en els barris que s'havien creat o conformat com a tals en aquelles dècades–, configuraven els primers referents col·lectius d'història comunitària. Sense els moviments veïnals difícilment es podria explicar la ràpida i alhora densa construcció de les identitats de barri, que obriren camí cap a altres nivells identitaris.

Les reiterades concentracions generals de la segona meitat dels setanta a la plaça de l'Ajuntament, on arribaven riudes del veïnat d'un i altre barri, van obrir camí cap a la identitat hospitalenca que el futur Ajuntament democràtic aniria consolidant. I ambdós referents comunitaris propiciaven el procés d'assumpció d'un nivell identitari més complex: la catalanitat.

³ Grau (2010) s'hi refereix en relació amb l'Europa rural.

Les manifestacions de l'11 de setembre de 1977, que aquell any assoliren grans magnituds a molts indrets de Catalunya, van constituir les primeres demostracions públiques del procés d'assumpció d'aquesta nova identitat per part de la població immigrada. A la manifestació que a la ciutat de Barcelona convocà més d'un milió de persones, la presència de la immigració, també hospitalenca, fou molt notable. L'havien precedit i li seguiren concentracions i manifestacions que en la segona meitat de la dècada se succeïen a molts municipis reivindicant un estatut d'autonomia per a Catalunya, paral·lelament a les llibertats i l'amnistia polítiques, els tres lemes d'aquell 11 de setembre que guiaven de manera genèrica els grans objectius de l'acció popular durant la transició política.

BIBLIOGRAFIA

CAMPOS LUQUE, C. *La transición demográfica en el primer tercio del siglo xx. Un estudio del papel de las mujeres en la reproducción biológica y la reproducción social*. Málaga, UMA, Cuadernos de Ciencias Económicas y Sociales, núm. 25, 1999.

CANDEL, F. *Els altres catalans*. Barcelona, Ed. 62, 1999.

CABRÉ, A. "Les migracions en la reproducció de la població catalana, 1880-1980" a Documents d'Anàlisi Geogràfica núm. 19-20, 1992.

CAMÓS, J. *L'Hospitalet, la història de tots nosaltres, 1931-1936*. Diputació de Barcelona, 1986.

CASSASSAS, J. i TERMES, J. *El futur del catalanisme*. Barcelona, Proa, 1997.

DOMÍNGUEZ, M. "La reconstrucció dels moviments socials als barris", a DD. AA. *L'Hospitalet lloc de memòria. Exili, deportació, repressió i lluita antifranquista*. L'Hospitalet, CEL'H, Col·lecció Recerques, núm. 5, 2007.

GRAU REBOLLO J. "La circulación de menores desde una perspectiva transcultural" a FONS, V., PIELLA, A i VALDÉS, M. *Procreación, crianza y género. Aproximaciones antropológicas a la parentalidad*. Barcelona, PPU, 2010.

PARRAMÓN, C.C. *Similituds i diferències. La immigració dels anys seixanta a l'Hospitalet*. L'Hospitalet de Llobregat, CEL'H, Col·lecció Recerques núm. 1, 2000.

PASCUAL DE SANS, À. "El impacto de la inmigración en una ciudad de la comarca de Barcelona: Hospitalet", a JUTGLAR, A. i altres: *La inmigración en Cataluña*. Barcelona, Edima, 1968.

SAN ROMÁN, T. *Los muros de la separación. Ensayo sobre heterofobia y filantropía*. Bellaterra, Publicacions d'Antropologia Cultural, UAB, 1995.

TERMES, J. *La immigració a Catalunya*. Barcelona, Empúries, 1984.